

**МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ**

Кафедра соціально-гуманітарних дисциплін факультету № 6

**МЕТОДИЧНІ МАТЕРІАЛИ
ДО СЕМІНАРСЬКИХ ЗАНЯТЬ
з навчальної дисципліни «Логіка»
обов'язкових компонент
освітньої програми першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
081 «Право»**

Харків 2023 рік

ЗАТВЕРДЖЕНО

Науково-методичною радою
Харківського національного
університету внутрішніх справ
30.08.2023 Протокол № 7
(дата, місяць, рік)

СХВАЛЕНО

Вченою радою факультету № 6
25.08.2023 Протокол № 7
(дата, місяць, рік)

ПОГОДЖЕНО

Секцією Науково-методичної ради
ХНУВС з гуманітарних та соціально-
економічних дисциплін
29.08.2023 Протокол № 7
(дата, місяць, рік)

Розглянуто на засіданні кафедри соціально-гуманітарних дисциплін (протокол
від 25.08.2023 р. № 9)

Розробник:

Професор, доктор філософських наук, професор Тягло Олександр
Володимирович

Рецензент:

Доктор філософських наук, професор Воропай Тетяна Степанівна

1.1. Розподіл часу навчальної дисципліни за темами (денна форма навчання)

Номер та назва навчальної теми	Кількість годин, відведених на вивчення навчальної дисципліни						Вид контролю
	Всього	з них:					
		лекції	Семінарські заняття	Практичні заняття	Лабораторні заняття	Самостійна робота	
Семестр № 1							
Тема № 1. Предмет і значення логіки. Поняття юридичної логіки		2	2	-	-	6	залік
Тема № 2. Основні закони правильного мислення.		3	2	-	-	6	
Тема № 3. Операції з поняттями.		3	2	-	-	6	
Тема № 4. Операції з судженнями.		2	2	-	-	6	
Тема № 5. Основи інтеррогативної логіки.		2	4	-	-	6	
Тема № 6. Умовиводи.		4	6	-	-	8	
Тема № 7. Основи аргументації.		4	6	-	-	8	
Всього за семестр:	90	20	24	-	-	46	

1.2. Розподіл часу навчальної дисципліни за темами (заочна форма навчання)

Номер та назва навчальної теми	Кількість годин, відведених на вивчення навчальної дисципліни						Вид контролю
	Всього	з них:					
		лекції	Семінарські заняття	Практичні заняття	Лабораторні заняття	Самостійна робота	
Семестр № 1							
Тема № 1. Предмет і значення логіки. Поняття юридичної логіки		2	1	-	-	10	залік
Тема № 2. Основні закони правильного мислення.		1	1	-	-	12	
Тема № 3. Операції з поняттями.		-	1	-	-	10	
Тема № 4. Операції з судженнями.		-	1	-	-	10	

Тема № 5. Основи інтеррогативної логіки.		1	1	-	-	10		
Тема № 6. Умовиводи.		1	1	-	-	12		
Тема № 7. Основи аргументації.		1	2	-	-	12		
Всього за семестр:	90	6	8	-	-	76		

3. Методичні вказівки до семінарських занять

Тема № 1. Предмет і значення логіки. Поняття юридичної логіки Семінарське заняття 1. Предмет і значення логіки. Поняття юридичної логіки.

Навчальна мета заняття: сформувані вихідне розуміння предмету і значення загальної, або формальної, логіки, а також особливої юридичної логіки. Виробити мотивацію для вивчення академічної дисципліни.
Кількість годин - 2 (денна), 1 (заочна).

Навчальні питання:

1. Основні складові, або форми, мислення та їх вираження у мові.
2. Поняття загальної, або формальної, логіки.
3. Поняття особливої юридичної логіки.

Методичні вказівки:

Аби зрозуміти предмет логіки потрібно розглянути, як «побудоване» людське мислення, як його основні складові. Тут, перш за все, потрібно згадати *поняття, судження, умовивід*, пояснити інваріантну *логічну форму* кожної з цих складових мислення. Це потрібно розкрити під час розгляду 1-го питання.

Спираючись на виявлення інваріантної побудови основних форм мислення у 2-му питанні слід дати визначення *загальної, або формальної, логіки*, яка унормовує правильне мислення у будь-якому полі соціального простору.

У 3-му питанні потрібно з'ясувати, що на вимоги загальної логіки у юриспруденції можуть накладатися додаткові – вимоги юридичної правильності мислення (і відповідного міркування). З огляду на це сформулювати визначення особливої юридичної логіки, чинної тільки у полі права.

Потрібно роз'яснити сутність тестування, а також виконати й прокоментувати пробний тест (без негативних оцінок).

Література:

1. Бандурка О. М., Тягло О.В. Юридична логіка. Харків, 2017. С. 10-30.
2. Конверський Логіка. К.: Центр учбової літератури, 2012.
3. Тягло О.В. Критичне мислення. Харків: Вид. група «Основа». URL: https://www.researchgate.net/publication/322318143_Kriticne_mislenna

Тема № 2. Основні закони правильного мислення

Семінарське заняття 2. Основні закони правильного мислення.

Навчальна мета заняття: засвоїти сутність основних законів правильного мислення, зрозуміти основні їх порушення та виробити вміння виявлення та критики таких порушень.

Кількість годин - 2 (денна), 1 (заочна).

Навчальні питання:

1. Закон тотожності, його типові порушення та їх критика.
2. Порівняльний аналіз законів несуперечності й виключеного третього.
3. Закон достатньої підстави, його типові порушення та їх критика.
4. Особливості закону достатньої підстави у сфері правознавства.

Методичні вказівки:

Вивчення будь-якого закону, у тому числі й закону логіки, слід розпочинати з вивчення точного формулювання цього закону, усвідомлення його сутності. Сутність закону тотожності полягає у вимозі певної сталості понять, суджень, умовиводів, інакше мислення перетвориться на хаотичний потік, позбавлений певного сенсу. Саме порушення вимоги сталості й приводить до таких логічних помилок, як підміна поняття, підміна тези (в цьому випадку звернути увагу як на часткову, так і на повну підміну). Для вироблення вміння ідентифікації порушень закону тотожності студенту слід розглянути приклади, наведені у підручнику, а потім самому навести оригінальні приклади порушень, піддати їх критиці.

З 2-го питання слід звернути увагу на відмінність областей визначення законів несуперечності й виключеного третього: за логічним квадратом перших розповсюджується на пари несумісних суджень (контрарних і контрадикторних), тоді як другий тільки на контрадикторні судження.

З 3-го питання звернути увагу на поняття достатньої підстави, оскільки порушення відповідного закону пов'язані саме з недотриманням вимог до достатньої підстави. Слід розібрати навчальні приклади «основної помилки» та порушення «не впливає», а потім навести власні оригінальні приклади, піддати їх критиці.

З 4-го питання слід з'ясувати особливості формулювання і застосування закону достатньої підстави у полі права, зокрема з огляду на главу 4 «Докази і доказування» Кримінального процесуального кодексу України.

Для контролю засвоєння навчального матеріалу передбачається виконати тест з тем № 1 – 2.

Література:

1. Бандурка О. М., Тягло О.В. Юридична логіка. Х., 2017. С. 31-47.
2. Конверський Логіка. К.: Центр учбової літератури, 2012.

Тема № 3. Операції з поняттями

Семінарське заняття 3. Операції з поняттями.

Навчальна мета заняття: засвоїти знання і розвинути вміння виконання двох базових операцій з поняттями – поділу та визначення, а також виявлення і критики помилок у їх здійсненні.

Кількість годин - 2 (денна), 1 (заочна).

Навчальні питання:

1. Основні параметри поняття – об'єм і зміст.
2. Співвідношення між поняттями за об'ємом, їх зображення з допомогою кіл Ейлера.
3. Операція поділу поняття, правила її виконання, типові порушення та їх критика.
4. Операція визначення поняття, правила її виконання, типові порушення та їх критика.

Методичні вказівки:

Семінарське заняття слід розпочати розглядом двох основних характеристик поняття (і відповідного терміну) – об'єму і змісту, аналізом прикладів щодо змісту і об'єму актуальних юридичних термінів (зокрема за ст. 3 КПК України).

У 2-му питанні потрібно роз'яснити різні види співвідношення між поняттями та відповідні колові схеми (кола Ейлера).

У 3-му питання слід розглянути і засвоїти правила поділу понять, звернути увагу на їх типові порушення та їх належну критику.

У 4-му питання слід розглянути і засвоїти правила визначення, або дефініції, типові їх порушення та відповідну критику.

Література:

1. Бандурка О. М., Тягло О.В. Юридична логіка. Х., 2017. С. 48-65.

Тема № 4. Операції з судженнями

Семінарське заняття 4. Операції з судженнями.

Навчальна мета заняття: засвоїти знання щодо різноманітних суджень – як простих, так і складних, як категоричних, так і модальних, розвинути вміння визначати їх логічні значення.

Кількість годин - 2 (денна), 1 (заочна).

Навчальні питання:

1. Поняття судження і відповідного висловлювання. Логічна форма судження. Кількісна і якісна характеристика судження.
2. Співвідношення між категоричними судженнями однієї матерії за логічним квадратом.

3. Використання логічного квадрату для визначення логічного значення суджень.

4. Визначення логічного значення складного судження через використання таблиці істинності.

Методичні вказівки:

Семінарське заняття слід розпочати з нагадування поняття судження (і відповідного висловлювання), його логічної форми, звертаючи увагу на специфіку логічної форми модального судження порівняно з категоричним. Доцільно згадати поняття якісної і кількісної характеристики (якості і кількості) судження, класифікацію суджень за якістю-кількістю.

У 2-му питанні потрібно ще раз звернутися до роз'яснити логічного квадрату і тих відношень між категоричними судженнями однієї матерії, які у ньому фіксуються. Далі у 3-му питання потрібно на низці прикладів виробити вміння з допомогою логічного квадрату визначати логічні значення суджень, що співпадають з заданим за матерією, відрізняючись від нього за якістю-кількістю.

У 4-му питання слід розглянути і засвоїти правила визначення, або дефініції, типові їх порушення та відповідну критику.

Для контролю засвоєння навчального матеріалу передбачається виконати тест з тем № 1 – 4.

Література:

1. Бандурка О. М., Тягло О.В. Юридична логіка. Х., 2017. С. 66-76.

Тема № 5. Основи інтеррогативної логіки **Семінарське заняття 5, 6. Основи інтеррогативної логіки.**

Навчальна мета заняття: зрозуміти і засвоїти умови правильної постановки запитань і можливі їх порушення; зрозуміти вимоги до правильних відповідей; усвідомити джерела запитань-пасток, виробити вміння правильної реакції чи критики таких; усвідомити витоки неправильних відповідей та виробити вміння їх критики.

Кількість годин - 4 (денна), 1 (заочна).

Навчальні питання:

1. Поняття питання (і запитання) та відповіді. Види запитань: до уточнення та до поповнення.
2. Вимоги до правильної постановки запитань.
3. Типові запитання-пастки та їх критика.
4. Умови правильності відповіді.
5. Неправильні відповіді та їх критика.
6. Специфіка логіки запитання-відповіді у полі права.

Методичні вказівки

У вивченні 1-го питання ключовим є засвоєння понять передумови питання (і запитання) та області пошуку відповіді. На цій підставі слід розглянути основні види запитань – до уточнення, або закритих, і до доповнення, або відкритих, навести відповідні приклади, зокрема з огляду на поле права.

У 2-му навчальному питанні слід зрозуміти, що оцінка логічного значення передумови запитання становить підставу оцінки його правильності питання або неправильності. На неправильні запитання не слід намагатися *давати відповідь* – зазвичай такої не існує. Натомість потрібно у належний спосіб *реагувати* – через критику постановки запитання.

У 3-му навчальному питанні розібрати сутність і приклади типових питань-пасток (помилка «багатьох питань», «чорно-біле питання» тощо), критичну реакцію на них.

У 4-му питанні слід вивчити умови, які ставляться до правильних відповідей, оскільки порушення однієї або кількох з цих вимог приводить до неправильних відповідей (хибна відповідь, відповідь не по суті питання, відповідь запитанням на запитання тощо). З огляду на це у наступному 5-му навчальному питанні розібрати навчальні приклади неправильних відповідей, потім навести свої оригінальні приклади та піддати їх критиці – це сприятиме виробленню відповідних вмінь.

У 6-му навчальному питанні слід розібрати, чому не будь-яке правильне з огляду на загальну логіку запитання є коректним юридично (тут рекомендується розглянути умови припустимості навідних запитань за КПК України). З'ясувати належну реакцію на запитання різних учасників юридичного процесу.

На цьому занятті слід виконати тест з тем № 1-5.

Література:

1. Бандурка О. М., Тягло О.В. Юридична логіка. Х., 2017. С. 77-102.

Тема № 6. Умовиводи

Семінарське заняття 7, 8, 9 . Умовиводи

Навчальна мета заняття: засвоїти визначення умовиводу і класифікацію його видів, набути вміння побудови умовиводів як задля висування надійних гіпотез (версій) правопорушення, так і їх перевірки, а також логічно правильного обґрунтовування власної позиції та вправної критики їх помилок опонентів; Кількість годин – 6 (денна), 1 (заочна).

Навчальні питання:

1. Умовиводи за аналогією. Проблема підвищення надійності аналогії. Поняття неточної та точної аналогії.
2. Індуктивні умовиводи. Види індукції: повна та неповна.
3. Популярна індукція та шляхи підвищення її надійності.
4. Наукова індукція.

5. Логічні методи встановлення причинно-наслідкових зв'язків.
6. Дедуктивні умовиводи. Простий категоричний силізм, його фігури та модуси. Алгоритм побудови силізму.
7. Деякі практично значущі формули логіки висловлювань.

Методичні вказівки:

Під час вивчення 1-го питання слід розглянути поняття аналогії як методи висунання гіпотези (версії). Особливу увагу потрібно звернути на імовірнісний характер висновків аналогії та можливостей підвищення їх надійності. Зрозуміти відмінність аналогії предметів та аналогія відношень.

Для засвоєння матеріалу 2-го питання необхідно з'ясувати поняття та види індукції як методу висунання гіпотези (версії). Особливу увагу потрібно звернути на імовірнісний характер висновків неповної індукції.

У 3-му навчальному питанні розглянути особливості популярної індукції як поширеного виводу виду неповної індукції, з'ясувати можливості підвищення її надійності.

Під час вивчення 4-го питання необхідно порівняти популярну індукцію з науковою, обґрунтувати перевагу останньої – якісно більшу ймовірність висновків. У наступному 5-му питанні розглянути основні методи встановлення причини, які дозволяють підвищити ймовірність індуктивних висновків.

У 6-му питанні з'ясувати логічну сутність відпрацювання версій (перевірки гіпотез), яка передбачає дедукування наслідків з висунутої гіпотези та їх емпіричну перевірку. Підкреслити, що одним з розповсюджених видів дедуктивних умовиводів є силізм, розкрити його сутність та структуру (через поняття фігури і модусу).

У 7-му питанні роз'яснити відмінність логіки висловлювань і розглянути низку практично значущих формул міркувань, навести відповідні приклади.

Питання цільових виступів студентів: Методи виявлення причинно-наслідкового зв'язку – єдиної схожості, різниці, супутніх змін, залишків.

Це цільове питання має на меті поглиблене засвоєння теоретичних основ методів виявлення причинно-наслідкових зв'язків та виробленні відповідних вмінь, застосування яких лежить в основі побудови умовиводів наукової індукції. Тут слід виконати завдання 12 з [1, с. 117-122].

На цьому занятті слід виконати тест з тем № 6.

Темі семінару відповідає реферати:

1. Метод статистичного узагальнення – логічна основа методу соціологічних опитувань.
2. Поняття про метод наукової індукції та його застосування у полі права.
3. Поняття причини і наслідку. Виявлення причини методом схожості.
4. Поняття причини і наслідку. Виявлення причини методом різниці.
5. Поняття причини і наслідку. Виявлення причини методом супутніх змін.
6. Поняття причини і наслідку. Виявлення причини методом залишків.

Література:

1. Бандурка О. М., Тягло О.В. Юридична логіка. Х., 2017. С. 103-148.

Тема № 7. Основи аргументації

Семінарське заняття 10, 11, 12. Основи аргументації

Навчальна мета заняття: засвоїти поняття аргументу та його структуру, набуті вмінь оцінювати елементи цієї структури, логічно правильно аргументувати власну позицію, за необхідності її вдосконалювати або переглядати, а також переконливо критикувати позицію опонента у разі припущення ним типових логічних помилок.

Кількість годин - 6 (денна), 2 (заочна).

Навчальні питання:

1. Поняття аргументу. Основні елементи аргументу: висновок (теза), докази (резони), демонстрація (аргументація).
2. Схематичне зображення аргументів. Різні види елементарних аргументів.
3. Особливості побудови юридичного аргументу. Поняття сили юридичного аргументу (у порівнянні з контраргументом).
4. Поняття логічного доведення та підтвердження, застосування цих операцій у полі права.
5. Логічне доведення і юридичне доказування: спільне і відмінне. Стандарти доведення (зокрема стандарт «поза розумним сумнівом»).
6. Поняття логічного спростування і критики, застосування цих логічних операцій у полі права.

Методичні вказівки

Під час вивчення 1-го питання слід засвоїти поняття аргументу, усвідомити його принципову структуру та її елементи. На цій підставі у 2-му навчальному питанні необхідно сформулювати вміння аналізувати аргумент та будувати його схематичне зображення (діаграму). Розглянути основні види найпростіших аргументів (з залежними або незалежними резонами, серіальні аргументи). Виконати завдання 9a,b а з [1, с. 163].

У вивченні 3-го питання слід зрозуміти специфіку юридичного аргументу (наприклад, у представленні С. Тулміна), охарактеризувати основні складові його структури.

У 4-му питанні потрібно з'ясувати відмінність логічних операцій доведення – підтвердження. Далі необхідно класифікувати різновиди доведення (пряме, непряме), навести відповідні приклади з поля права.

У 5-му питанні виконати порівняльний аналіз загальнологічного доведення і особливого юридичного доказування. Сформулювати уявлення про різні стандарти доказування, зокрема стандарт «поза розумним сумнівом», зазначений у чинному з 2012 року КПК України, ч. 2 ст. 17).

У 6-му питанні слід засвоїти класифікацію різновидів спростування (спростування висновку, резонів, демонстрації), навести приклади з поля права. Особливу увагу звернути на типові помилки в аргументації як причину

необхідності критики чи спростування, систематизовані у [1, с. 205-206]. Виконати завдання 7а з [1, с. 208].

Питання цільових виступів студентів.

1. Різновиди резонів (фактичні дані, статистичні дані). Вимоги до надійних резонів такого роду.

Це цільове питання має на меті поглиблено обговорити логічну природу поширених фактичних даних, використовуваних у якості резонів аргументації, з'ясувати умови їх надійності як таких. Виконати завдання 8а,b з [1, с. 195].

На цьому занятті слід виконати тест з тем № 1 – 7.

Література:

1. Бандурка О. М., Тягло О.В. Юридична логіка. Х., 2017. С. 149-212.
2. Тягло О.В. Про розуміння доведення в англо-американському праві // Вісник ХНУВС. 2018. №2 (81). С. 13-27. DOI: <https://doi.org/10.32631/v.2018.2.01>

4. Рекомендована література (основна, допоміжна), інформаційні ресурси в Інтернеті

Основна

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96%D0%B2%D1%80#Text>
2. Кримінальний процесуальний кодекс України. Закон від 3.04.2012 №4651-VI. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>
3. Бандурка О.М., Тягло О.В. Юридична логіка. Харків: Золота миля, 2017. URL: <https://www.researchgate.net/publication/323561054Uridicnalogika>

Допоміжна

1. Бандурка О.М., Тягло О.В. Юридична логіка. Харків: Золота миля, 2011.
2. Конверський Логіка. К.: Центр учбової літератури, 2012.
3. Тягло О.В. Про розуміння доведення в англо-американському праві // Вісник ХНУВС. 2018. №2 (81). С. 13-27.

Інформаційні ресурси в Інтернеті

1. Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського. URL: <http://www.nbuv.gov.ua/>
2. Офіційний сайт Харківського національного університету внутрішніх справ. URL: <http://univd.edu.ua/>
3. Наукова бібліотека ХНУВС. URL: <https://lib.univd.edu.ua/>
4. Харківська державна наукова бібліотека ім. В.Г. Короленко. URL: <http://korolenko.kharkov.com/>